

Estudi sobre la iconografia de sant Sadurní de Tolosa: l'exemple del frontal d'altar procedent de Rotgers

MARTA BERTRAN
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum:

Sant Sadurní de Tolosa, primer bisbe de la comunitat cristiana d'aquesta vila, fou venerat des d'antic i la seva devoció arreu es va estendre molt ràpidament. El sant compta amb un important dossier hagiogràfic i amb representacions iconogràfiques de gran interès. N'és un exemple el frontal de Rotgers, conservat al Museu Episcopal de Vic, que conté un episodi de la vida de sant Sadurní d'interpretació poc clara i dos altres relatius al seu martiri.

Paraules clau: Frontal d'altar; Iconografia; Sant Sadurní de Tolosa; Sant Sadurní de Rotgers

Abstract:

Saint Saturnin of Toulouse, the first bishop of the Christian community of that village, was revered since ancient times and his devotion spread around very quickly. We have an important hagiographic dossier and several interesting iconographical representations dedicated to him. The Rotgers antependium, conserved at the Museu Episcopal de Vic, is one of the greatest examples, as it contains episodes of an unclear interpretation: one from the life of Saint-Saturnin, and another two concerning his martyrdom.

Keywords: Antependium; Iconography; Saint-Saturnin of Toulouse; Saint-Saturnin of Rotgers

EN RECORD DE MARISA MELERO, QUI DURANT QUATRE ANYS FOU LA MEVA DIRECTORA DE TESI

BREU INTRODUCCIÓ AL SANT I AL SEU CULTU¹

Sadorní fo aordonat en bispe e fon tramès en la ciutat de Tholosa. Thotes les ydoles, quant él intrà en la ciutat, perderen lur poder que no pogren parlar. Per què un dels gentils dix que si no aucisien Sent Sadorní no obtenrien res que volguessen dels lurs déus. Per què éls preyren Sent Sadorní, e ligueren-lo en un taur, e l-li feren rossegar: tant que perdé lo cap. E preyren lo seu cors per dues femnes amaguadament e l'amagueren en un loc pregon, per paor dels gentils, e après él fo mudat en un loc plus honrat².

Així és com explica el text de les *Vides de Sants Rosselloneses* el relat del martiri, l'episodi més conegut de la vida de sant Sadurní i el més habitual en les representacions iconogràfiques que se li dediquen. La història ens diu que, lligat per una corda al coll d'un brau, el sant fou arrossegat fins morir. L'episodi va ocórrer a Tolosa, la vila d'on sant Sadurní era bisbe.

La cronologia dels fets ens la dona el relat de la *Passio Antiqua*, el més antic dels seus textos hagiogràfics, que situa el martiri a meitat del segle III³. Després de la *Passio Antiqua*, centrada únicament en la narració de la mort del sant, altres textos passaran a enriquir el corpus hagiogràfic i hi afegiran informació sobre les prèdiques i sobre les conversions massives que sant Sadurní dugué a terme al llarg de la seva vida.

Per situar el naixement del culte a aquest sant cal que ens remuntem als segles IV i V, sota la iniciativa de tres bisbes de la vila de Tolosa: Hilari, Silví i Exuperi⁴. Durant els seus episcopats s'efectuà la translació de les relíquies del sant a la nova basílica de la ciutat llenguadociana (iniciada per Silví i enlestida per Exuperi) i es redactà el citat text de la *Passio Antiqua*. A partir d'aquest moment el culte a sant Sadurní s'estengué per tota la Gàl·lia i, principalment, als límits del reialme visigòtic. La plena expansió de la devoció se situa en els segles VI i VII⁵. En aquest moment és quan ja s'atesten pelegrinatges a la tomba del sant a

¹ Aquest article vol aportar alguns apunts sobre la iconografia de sant Sadurní, tema que va ser estudiat per la doctora Marisa Melero a: M. MELERO, "Saint Saturnin en Espagne: culte et iconographie en Navarre" a A. RUCQUOI (dir.), *Saint Jacques et la France*, París, 2003, pp. 287-319. Jo mateixa vaig abordar el culte i la iconografia de sant Sadurní de manera més general a M. BERTRAN, "Culte i iconografia de sant Sadurní de Tolosa a Catalunya durant els segles del romànic" a C. CAMPS (ed.), *Les relacions occitano-catalanes al llindar del segle XXI*, Péronnas, 2009, pp. 233-246.

² Extret de les *Vides de sants rosselloneses*, Barcelona, 1977, vol. III, p. 432.

³ *Sub Decio et Grato consulibus*, per l'edició de la *Passio Antiqua*, text de mitjans del segle V, vegeu per exemple À. FÀBREGA GRAU, *Pasionario hispànic*, Madrid-Barcelona, 1953-1955, vol. II, p. 57, 3.

⁴ Sobre l'origen i el desenvolupament del culte a sant Sadurní vegeu els diversos treballs d'A.-V. GILLES sobre aquest subjecte: "Origine et diffusion du culte de saint Saturnin de Toulouse" a *Saint-Sernin de Toulouse. IXe Centenaire*, Tolosa de Llenguadoc, 1996, pp. 47-77 i "Le dossier hagiographique de saint Saturnin de Toulouse" a *Miracles, vies et réécritures dans l'Occident médiéval*, Ostfildern, 2006, pp. 341-405, on elabora el dossier hagiogràfic del sant. I també sobre aspectes diversos de la devoció a sant Sadurní: "L'évolution de l'hagiographie de saint Saturnin de Toulouse et son influence sur la liturgie" a *Liturgie et musique (IX-XIV)*, (Cahiers de Fanjeaux, 17), Tolosa de Llenguadoc, 1982, pp. 359-379 i "Un libellus du pèlerinage en l'honneur de saint Saturnin de Toulouse" a *Toulouse sur les chemins de Saint-Jacques. De saint Saturnin au Tour des Corps Saints*, Milà, 1999, pp. 119-125. Aquesta autora va dedicar la seva tesi doctoral a aquest tema, *Recherches sur les origines et la diffusion du culte de saint Saturnin de Toulouse des origines au Concile de Trente*, París, École Nationale des Chartes, 1981, però m'ha estat impossible tenir-hi accés. Sobre el cas concret de Navarra, vegeu l'article de M. MELERO, "Saint Saturnin...", 2003, pp. 287-319.

⁵ Sobre l'expansió d'aquest culte vegeu les publicacions ja citades d'A.-V. GILLES, en concret: "Origine et diffusion...", 1996, pp. 47-77. Vegeu també: A. VOLAT, "Cartographie de l'expansion en France du culte de saint Saturnin" a *Saint-Sernin de Toulouse...*, 1996, pp. 79-102.

Tolosa i es documenta la presència de relíquies seves en zones allunyades del nucli llenguadocià⁶. En el cas concret de la Península Ibèrica, es localitzen diferents testimonis que permeten rastrejar aquest culte: inscripcions en dedicacions d'altars, redacció d'himnes litúrgics en honor seu i l'existència de la festivitat del sant en calendaris dels segles X i XI⁷. En el cas concret dels calendaris, és interessant destacar que dues dates diferents al·ludeixen a aquesta devoció: el dia del martiri o *dies natalis*, el 29 de novembre i, l'1 de novembre, dia de la translació de les relíquies a la nova església de Tolosa de Llenguadoc. Aquesta darrera commemoració anirà sent progressivament substituïda a la litúrgia romana per la festa de Tots Sants entre els segles VIII i XI⁸.

Focalitzant ja l'atenció en territori català, com a testimoni destacat d'aquest culte es pot esmentar un sermó de l'abat Oliba procedent de Santa Maria de Ripoll datat del 15 de gener de 1032, dia de la consagració del temple. Aquest sermó cita la gran quantitat de relíquies col·locades a l'altar en el moment de la dedicació, que es creu que haurien estat obtingudes per Oliba en el transcurs d'un dels seus viatges a Roma⁹. Entre les relíquies esmentades, es troben les del sant tolosà de qui es diu: *qui primus, post apostolos nostrorum partium ignorantiae tenebras evangelica praedicatione detersit*¹⁰. Aquesta frase resulta especialment interessant ja que per alguns autors ha permès interpretar la figura de sant Sadurní com a evangelitzador (del Principat en general o de l'àrea d'influència del monestir de Ripoll en concret)¹¹. En aquest sentit, resulta evident que el caràcter cristianitzador és quelcom implícit en la personalitat del sant: en els textos hagiogràfics és habitualment descrit d'aquesta manera (com a primer pastor de la comunitat cristiana de Tolosa de Llenguadoc; com un dels set bisbes evangelitzadors de la Gàl·lia; com el cristianitzador de Navarra; o com a deixeble dels apòstols)¹².

Com a altres testimonis de la presència de relíquies de sant Sadurní a casa nostra en època romànica, i seguint sota l'estela del bisbe Oliba, sabem que el 1038, l'arquebisbe Rimbau d'Arles feu arribar relíquies del sant amb motiu de la consagració de la catedral de Vic¹³. D'altra banda, en una nota del segle XV, recollida per J. Villanueva, s'informa que, entre les diverses relíquies que es disposaren a l'altar en la consagració de l'església de Sant Esteve de Banyoles el 1086, s'hi trobava una *dent de Sent Saturnin Bisba de Tolosa*¹⁴.

⁶ Gregori de Tours, que va viure al segle VI, ens cita diversos indrets de la Gàl·lia on a la seva època ja es localitzaven relíquies de sant Sadurní; en podeu veure alguns exemples a: R. VAN DAM (ed.), *G. de Tours, Glory of the martyrs*, Liverpool, 1988.

⁷ Sobre aquest subjecte vegeu els estudis d'À. FÀBREGA GRAU, *Pasionario...*, 1853-1955, vol. 1, pp. 185-186 i C. GARCÍA RODRÍGUEZ, *El culto a los santos en la España romana y visigoda*, Madrid, 1966, pp. 194-195.

⁸ Vegeu: A.-V. GILLES, "L'évolution de...", 1982, p. 374.

⁹ Aquest sermó el trobem reproduït a J. VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, València, 2001, vol. VIII, pp. 210-215. Agraïxo a la Cira Crespo i al Vicenç Ruiz els aclariments i l'ajuda en la traducció d'aquest fragment.

¹⁰ Vegeu la fitxa sobre Ripoll, d'A. PLADEVALL I FONT a la *Catalunya Romànica: El Ripollès*, vol. X, Barcelona, 1987, pp. 214-215.

¹¹ Villanueva és un dels autors que recull aquesta tradició. Indica que el Sant va ser el primer que va predicar la fe a Catalunya després dels apòstols, J. VILLANUEVA, *Viaje literario...*, 2001, vol. X, pp. 6-48. El mateix autor recull també la suposada missió evangelitzadora de sant Sadurní a la zona de Girona, J. VILLANUEVA, *Viaje literario...*, 2001, vol. XII, p. 132. Igualment sobre aquest subjecte, vegeu: J. M. PELLICER I PAGÉS, *Santa María del Monasterio de Ripoll*, Mataró, 1888, p. 20.

¹² En aquest sentit, la *Gesta Sancti Saturnini* i la *Passio rimada* ens narren les diverses missions evangelitzadores que va dur a terme; vegeu A.-V. GILLES, "Le dossier hagiographique...", 2006, pp. 341-405.

¹³ Es tracta del document 159-A, vegeu: R. ORDEIG I MATA, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya*, Vic, 2004, vol. IV, p. 189.

¹⁴ Vegeu el doc. 251-B reproduït a R. ORDEIG I MATA, *Les dotalies...*, 1997, vol. II, part 2, pp. 269-270. Aquesta nota va ser recollida per J. VILLANUEVA, *Viaje literario...*, 2001, vol. XIV, pp. 319-321.

Així mateix, en el moment de les seves respectives consagracions, les esglésies de Sant Serni de Nàgol (Andorra) i de Sant Serni de Coborriu (Baixa Cerdanya) també comptaren amb relíquies del sant tolosà¹⁵. A Sant Serni de Coborriu, a més, s'hi deposaren relíquies de les *sanctarum puellarum*¹⁶, interessants figures íntimament relacionades amb la història de sant Sadurní. Segons la *Passio Antiqua*, un cop trencada la corda que el lligava al brau, les santes Puelles van ser les dues dones que recolliren el cos del sant i el sepultaren¹⁷. És interessant destacar que és possible resseguir aquesta advocació en terres catalanes: existeix una capella dedicada a aquestes santes a Talteüll, al Rosselló, de la qual es té constància documental des del 1292 (tot i que l'edifici actual és una reconstrucció de 1876)¹⁸. També se les pot trobar representades en l'art, lligades amb la història de sant Sadurní. És el cas del sarcòfag procedent de l'abadia benedictina de Sant Hilari d'Aude, prop de Carcassona, peça de la segona meitat del segle XII relacionada pels estudiosos amb l'anomenat Cercle de Cabestany¹⁹. En un dels laterals d'aquest sarcòfag s'hi representa l'enterrament del cos del sant per part de les santes Puelles i, segons l'estudi d'A. Bonnery, aquestes dones també apareixerien a la cara frontal d'aquest sarcòfag, en el moment de ser beneïdes pel bisbe tolosà²⁰.

LES REPRESENTACIONS ICONOGRÀFIQUES DE SANT SADURNÍ: ESTUDI DEL FRONTAL DE ROTGERS

Pel que fa a la iconografia, sant Sadurní apareix sempre representat en la seva qualitat de bisbe, amb la indumentària específica que l'identifica com a tal. Segurament aquesta identificació es deu a la rellevància del fet d'haver estat el primer pastor de la comunitat cristiana de Tolosa de Llenguadoc.

En conjunt es pot dir que, a l'hora d'escollir un episodi narratiu de la seva vida, s'opta gairebé sempre per la representació del martiri. Arreu, i amb cronologies diverses, és fàcil localitzar un bon grapat d'exemples del suplici de sant Sadurní (entre els que es pot destacar el citat sarcòfag de Sant Hilari d'Aude, on existeix un detallat cicle martirial, o les pintures murals procedents de la Capella de Sant Just de Santa Maria de la Seu d'Urgell, ja de finals del segle XIII).

Amb tot es pot afirmar que no és habitual trobar en els cicles iconogràfics conservats altres episodis narratius de la vida de sant Sadurní que no siguin els purament martirials. En aquest

¹⁵ La consagració de Sant Serni de Nàgol es documenta el 1055, vegeu el doc. 200 reproduït a R. ORDEIG I MATA, *Les dotalies...*, 1997, vol. II, part 2, pp. 176-177. El document relatiu a Sant Serni de Coborriu data de 1139, vegeu el doc. 370 a la mateixa obra, vol. III, part 1, pp. 142-144.

¹⁶ Vegeu el doc. 370 a R. ORDEIG I MATA, *Les dotalies...*, 2001, vol. III, part 1, pp. 142-144.

¹⁷ Les santes Puelles van morir màrtirs i la seva festivitat se celebra el dia 17 d'octubre, vegeu J. BAUDOT, *Dictionnaire d'hagiographie*, París, 1925, p. 546, cf. R. ORDEIG I MATA, *Les dotalies...*, 2004, p. 198.

¹⁸ Vegeu: P. PONSICH, *Catalunya Romànica: El Rosselló*, vol. XIV, Barcelona, 1993, p. 67.

¹⁹ Segons indica R. ROSSELL I GIBERT, *Catalunya Romànica: El Berguedà*, vol. XII, Barcelona, 1985, pp. 137-141.

²⁰ Com a darreres aportacions sobre aquest subjecte, vegeu l'article d'A. MILONE, "El Mestre de Cabestany: notes per a un replantejament" a M. CASTIÑEIRAS, J. CAMPS (eds.), *El romànic i la Mediterrània. Catalunya, Toulouse i Pisa. 1120-1180*, Barcelona, 2008, pp. 181-191 i la tesi doctoral de L. BARTOLOMÉ ROVIRAS, *Presència i context del Mestre del timpà de Cabestany. La formació de la "traditio classica" d'un taller d'escultura meridional (ca. 1160-1200)*, Universitat de Barcelona, Departament de Història de l'Art, 2010. A nivell iconogràfic, el sarcòfag de Sant Hilari ha estat àmpliament estudiat per André Bonnery en dos treballs: A. BONNERY, et al., *Le maitre de Cabestany*, [s.l.], 2000, pp. 100-108, i "Le sarcophage-reliquaire de saint Saturnin, à saint-Hilaire d'Aude", *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, XXIX (1998), pp. 53-62.

sentit cal destacar la importància del frontal de Rotgers, on s'hauria representat, com a mínim, un episodi premartiri. Dic 'com a mínim' perquè segurament n'hi podrien haver existit dues de representacions prèvies al suplici, però el mal estat de conservació de la peça ens impossibilita afirmar-ho amb total seguretat. S'ha perdut del tot el compartiment inferior dret, on es podria haver situat hipotèticament aquest altre episodi narratiu.

Malgrat que no sigui un fet habitual la representació d'episodis de la vida del sant, sí que en podem trobar algun altre cas. A banda del frontal de Rotgers, es poden esmentar, per exemple, el timpà de la portada oest de l'església d'Artajona (Navarra), estudiat per la doctora Marisa Melero²¹ i, també, segons les reconstitucions efectuades, els relleus de la portada occidental de l'església de Sant Serni de Tolosa de Llenguadoc, avui desmantellada²².

El frontal d'altar que ens ocupa (FIG. 1), situat cronològicament a la primera meitat del segle XIII, procedeix de l'església de Sant Sadurn de Rotgers (Borredà, Berguedà)²³. Es conserva al Museu Episcopal de Vic i, encara que no es coneix el moment exacte en què va entrar al museu, aquest ha de ser anterior a l'any 1893. La data *ante quem* es justifica per la inclusió de la peça en el catàleg de Morgades publicat aquell mateix any²⁴. Prèviament a aquesta data, el frontal de Rotgers s'havia pogut veure durant l'Exposició Universal celebrada a Barcelona el 1888²⁵.

La peça té una estructura tripartida amb un registre central, ocupat per la *Maiestas Domini* i el tetramorf amb la composició habitual, i uns compartiments laterals on es localitzen les escenes narratives. L'estructura del frontal queda delimitada a partir de relleus d'estuc que imiten pedreries.

Cal assenyalar que s'ha perdut una part important de la superfície pictòrica, existeixen grans llacunes a la part baixa de la peça: l'episodi del compartiment inferior dret ha desaparegut totalment mentre que la part baixa del central i el marc inferior també es troben força malmesos. L'important grau de deteriorament del frontal ja va ser assenyalat el 1893 o, més tard, el 1929, per Gudiol i Cunill²⁶.

²¹ Vegeu: A. BONNERY, "Le sarcophage-reliquaire...", 1998, pp. 53-62.

²² A sota el timpà d'Artajona, trobaríem quatre episodis relacionats amb el martiri del Sant, vegeu: M. MELERO, "Saint Saturnin...", 2003, pp. 287-319.

²³ Sembla que en aquests relleus hi hauria hagut representada la guarició d'una dona de la lepra per mitjà del bateig, tot i que dues inscripcions recollides per Du Mège (*iure novae legis sanatur filia regis i cum baptisatur mox mordax lepra fugatur*) fan pensar que alhora es tracti de la sanació de la filla del rei, que serà explicada més endavant en aquest treball, malgrat que es tracti de dos episodis diferenciats en els textos hagiogràfics, vegeu: D. W. SCOTT, "A restoration of the west portal relief decoration of Saint-Sernin de Toulouse", *Art Bulletin*, vol. XLVI, n° 3 (1964) pp. 271-282 i M. DURLIAT, "Le portail occidental de Saint-Sernin de Toulouse", *Annales du Midi*, LXXVII (1965), pp. 215-223. No obstant això, existeixen altres interpretacions sobre l'episodi representat, vegeu: M. DURLIAT, *Saint-Sernin de Toulouse*, Tolosa de Llenguadoc, 1985, pp. 97-98.

²⁴ Per a l'estudi d'aquest frontal vegeu per exemple: J. M. TRULLÉN, *Museu Episcopal de Vic. Guia de les col·leccions*, Vic, 2003, p. 102; les fitxes de R. ROSSELL I GIBERT als volums XII, pp. 137-141 i XXII, pp. 161-162, de la *Catalunya Romànica*, Barcelona, 1984-1998; M. S. GROS I PUJOL, *Museu Episcopal de Vic*, Sabadell, 1991, pp. 52-53; V. PASCUAL, R. RIAL, *Les col·leccions del Museu Episcopal de Vic*, Vic, 1992, p. 32; E. CARBONELL, *Thesaurus: l'art als bisbats de Catalunya, 1000-1800*, Barcelona, 1986, cat. 24, p. 47; J. SUREDA, *La pintura romànica en Catalunya*, Madrid, 1981, pp. 364-365; S. ALCOLEA, J. SUREDA, *El romànic català. Pintura*, Barcelona, 1975, fitxa 78; i J. GUDIOL I CUNILL, *La Pintura mig-aval catalana. Els Primitius, la pintura sobre fusta*, Barcelona, 1927-1955, vol. II, pp. 148-155.

²⁵ *Catálogo del Museo Arqueológico-Artístico Episcopal de Vich, fundado y solemnemente inaugurado en 7 de julio de 1891 por el Excmo. Sr. Dr. D. José Morgades y Gili*, Vic, 1893, pp. 72-73.

²⁶ Per la cita bibliogràfica de Morgades, vegeu la nota anterior. J. GUDIOL I CUNILL, *La Pintura...*, 1927-1955, vol. II, pp. 148-155, indica que, ja en aquell moment, la conservació de la peça no era gaire bona: havien desaparegut gairebé del tot les tires de pergami que sota l'enguixat havien de protegir les unions de la fusta. L'autor afegeix que si s'hagués trobat en millor estat hauria estat una pintura de gran interès.

FIG. 1 FRONTAL DE SANT SADURNÍ DE ROTGERS (MEV 6) © MEV

A nivell iconogràfic, tenint en compte els episodis conservats, l'ordre lògic de lectura començaria pel compartiment superior dret; podria continuar, hipotèticament, per l'inferior dret; seguiria pel superior esquerre (el moment previ al martiri del sant) i, finalment, el cicle acabaria en l'episodi inferior esquerre, on s'hi representa el suplici que li va comportar la mort. Tot i l'ordre lògic, per agilitzar l'anàlisi iconogràfica, iniciaré la lectura pels episodis martirials per abordar, a continuació, els llegendaris.

Així doncs, al compartiment superior esquerre (FIG. 2) s'hi representa el moment previ al martiri de sant Sadurní. Hi podem observar un personatge dempeus i un altre d'assegut que sosté un recipient rodó, amb una figura de brau a l'interior, disposat sobre una espècie de pedestal. Davant d'aquests personatges, s'hi troba sant Sadurní vestit amb els hàbits de bisbe. De la imatge es desprèn que el sant hauria estat conduït al martiri (representat en el compartiment de sota) per ordre de l'autoritat.

Si cerquem en les fonts hagiogràfiques el referent per interpretar l'episodi, trobem que la font clàssica per explicar el martiri, la *Passio Antiqua*, no ens és útil per explicar aquesta representació. Segons aquest text, el suplici no hauria estat iniciat per ordre de l'autoritat, sinó per causa d'un tumult popular²⁷. La versió que dona la *Passio Antiqua* de les circumstàncies que duen sant Sadurní al suplici ha quedat igualment reflectida en l'art (seria el cas del sarcòfag de Sant Hilari d'Aude que compta amb una representació que difereix totalment de la que s'observa a Rotgers), per la qual cosa es pot afirmar que existeixen dues variants iconogràfiques que il·lustren el moment previ a la mort del bisbe, un tumult del poble o una ordre de l'autoritat.

²⁷ Aquesta versió, recollida també pels textos de la *Llegenda Daurada* i de les *Vides de sants rosselloneses*, relata que, davant dels rumors que la presència de sant Sadurní privava als habitants de la vila del favor dels déus, el poble decideix agafar el sant i conduir-lo al martiri. Vegeu el fragment de les *Vides de sants rosselloneses* citat a l'inici d'aquest treball.

FIG. 2 FRONTAL DE SANT SADURNÍ DE ROTGERS (MEV 6) (DETALL) © MEV

FIG. 3 FRONTAL DE SANT SADURNÍ DE ROTGERS (MEV 6) (DETALL) © MEV

Així doncs, per localitzar el referent textual de l'episodi representat a Rotgers cal recórrer a un altre relat hagiogràfic: la *Passio Interpolada*, un text de la segona meitat del segle IX²⁸.

La *Passio Interpolada* és un text peculiar. Per tal de confeccionar-lo es va afegir al relat de la *Passio Antiqua*, un fragment de la vida de Potitus, un jove martiritzat a Sardenya cap a l'any 160, substituint aquest nom pel de sant Sadurní. D'aquesta manera al martiri del sant s'hi van sumar altres episodis que van aportar més detalls sobre la seva vida. A partir d'aquest moment, la *Passio Interpolada* va esdevenir el text que substituï la *Passio Antiqua* als dossiers hagiogràfics transmesos pels manuscrits.

Tornant a la interpretació concreta de l'episodi de Rotgers, a la *Passio Interpolada* s'incorpora un episodi previ al martiri²⁹: la possessió diabòlica de la filla de l'emperador Antoní i la impossibilitat de guarir-la sense la intercessió del sant³⁰. Sant Sadurní, sota la promesa de la conversió al cristianisme de l'emperador, accedeix a exorcitzar la noia. Un cop aquesta és guarida, Antoní es retracta i ordena que sant Sadurní adori els ídols. Davant la negativa del sant, Antoní demana que es prepari el brau pel sacrifici i, a partir d'aquí, l'interpolator reprèn el relat del martiri seguint el text de la *Passio Antiqua*.

Així doncs, a Rotgers s'observa el moment en el qual l'emperador demana a sant Sadurní que sacrifici als ídols i el rebuig d'aquest a fer-ho. La negativa del bisbe tolosà comportarà el seu suplici, representat al compartiment inferior de la peça. Aquesta mateixa representació del martiri iniciat per ordre de l'autoritat s'observa, per exemple, a les pintures murals procedents de la Capella de Sant Just de Santa Maria de la Seu d'Urgell.

El suplici es troba representat al compartiment inferior amb la iconografia habitual (FIG. 3): el sant és lligat pels peus al coll del brau que és incitat a córrer per un personatge amb una mena de flagell. D'aquest episodi no existeixen gaires variants iconogràfiques; algunes representacions poden afegir un segon botxí a l'escena o contextualitzar l'espai amb les escales del Capitoli de Tolosa per on el sant hauria estat arrossegat (en el cas d'un baix relleu de la catedral de Chartres). Filant més prim podem afegir un incís: tot i que el més habitual és

²⁸ Vegeu els estudis citats més amunt d'A.-V. GILLES, en concret: "Origine et diffusion...", 1996, pp. 47-77.

²⁹ Vegeu els resums d'A.-V. GILLES, "Le dossier hagiographique...", 2006, pp. 341-405.

³⁰ A la *Catalunya Romànica* l'emperador és identificat com a Deci, vegeu les fitxes de R. ROSSELL I GIBERT citades a la nota 23. També és identificat d'aquesta manera a: V. PASCUAL, R. RIAL, *Les col·leccions...*, 1992, p. 32.

FIG. 4 FRONTAL DE SANT SADURNÍ DE ROTGERS (MEV 6) (DETAIL) © MEV

representar la corda al voltant del coll del brau (tal com narra la *Passio Antiqua*), és cert que existeix una variant, poc freqüent i que no tindrà gaire incidència a nivell iconogràfic, que la mostra lligada a la pota de l'animal. És la versió que s'observa al citat sarcòfag de Sant Hilari d'Aude. Es creu que aquest petit canvi respondria a una variació introduïda a partir d'un poema de Venanci Fortunat, recollida per alguns dels relats hagiogràfics del sant³¹. No s'acaba aquí, existeix una tercera posició on es pot trobar la corda subjectada al cos del brau: segons Louis Réau, al capitell de la galeria est del claustre de Moissac s'hauria representat lligada a les banyes de l'animal³².

Tornant al frontal, mentre la banda esquerra és dedicada al martiri de sant Sadurní, a la banda dreta s'hi haurien trobat probablement dos episodis de la seva vida.

Al compartiment superior dret s'hi observa un episodi narratiu (FIG. 4) que, a banda de l'excepcionalitat que comporta la seva raresa, té l'interès afegit que no ha tingut una lectura iconogràfica que hagi permès relacionar-lo directament amb els textos hagiogràfics.

En ell s'hi observa a sant Sadurní, representat amb els hàbits episcopals habituals, beneint un grup de figures que semblen eixir de l'aigua. Segons l'opinió recollida al catàleg de Morgades de 1893, aquesta escena es podria identificar amb una prèdica del sant als seus fidels³³. Posteriorment, aquest episodi ha estat interpretat per altres autors com un miracle en el qual el sant salvaria un grup de persones de morir ofegades: les figures haurien estat representades sortint del mar³⁴.

Fins al moment, no m'ha estat possible localitzar en els textos hagiogràfics un relat que narri un salvament marítim o de naufrags que pugui avalar aquesta lectura. S'ha d'afegir que la interpretació iconogràfica de l'episodi resulta força complicada ja que no s'ha conservat cap altre exemple que hi pugui ser posat en paral·lel.

Si deixem de banda l'aigua representada sota els peus dels personatges, efectivament podríem estar davant d'una prèdica del sant a un grup de gent (com ja indicava Morgades) que

³¹ André Bonnery considera que aquesta variant procediria d'un poema de V. Fortunat, A. BONNERY, "Le sarcophage-reliquaire...", 1998, pp. 53-62. Crec, però, que no es tracta únicament d'un poema de V. Fortunat, sinó de dos dels seus *Carmina*: el *Carmina VII* i el *Carmina VIII*. Vegeu V. FORTUNAT, M. REYDELET, (ed.), *Poèmes*, Tome I, Livres I-IV, París, 1994. Gregori de Tours indica que sant Sadurní va ser lligat darrera d'un brau furiós, vegeu: G. DE TOURS, *Histoire des Francs*, París, 1963, vol. I, XXX, p. 55. Aquesta modificació la retrobarem, per exemple, a la *Llegenda daurada*, I. DA VARAZZE, *Leyenda dorada*, Madrid, 1982, vol. 2, p. 774.

³² L. RÉAU, *Iconografía del arte cristiano: iconografía de los santos P-Z*, Barcelona, 2002, t. 2, vol. 5, p. 191.

³³ *Catálogo del Museo...*, 1893, pp. 72-73.

³⁴ Gudiol i Cunill ja va interpretar aquest episodi com el salvament de set persones de morir ofegades. J. GUDIOL I CUNILL, *La Pintura...*, 1927-1955, vol. II, pp. 148-155, aquesta interpretació s'ha mantingut tot i que el nombre de persones salvades ha anat variant. Segons les fitxes de la *Catalunya Romànica* citades a la nota 23, es tractaria del miracle en el qual el sant salva de morir ofegades a vuit persones que són representades sortint del mar. Interpretació que també apareix a: E. CARBONELL, *Thesaurus...*, 1986, cat. 24, p. 47; S. ALCOLEA, J. SUREDA, *El Romànic...*, 1975, fitxa 78, i J. SUREDA, *La pintura...*, 1981, pp. 364-365, indiquen que salva d'un naufragi a tres persones. Seguint aquesta interpretació però sense determinar el nombre de persones, trobem les aportacions de M. S. GROS I PUJOL, *Museu...*, 1991, pp. 52-53; de V. PASCUAL, R. RIAL, *Les col·leccions...*, Vic, 1992, p. 32; i de J. M. TRULLÉN, *Museu...*, 2003, p. 102.

simularia el poble³⁵. Però si es cerca una explicació que justifiqui la presència de l'aigua, a partir de la lectura dels relats hagiogràfics, es podria proposar que es tracti d'una de les conversions massives que sant Sadurní va dur a terme gràcies a les seves prèdiques. En cas de ser així, el sant apareixeria beneint un grup de figures disposades ja dins l'aigua per rebre el bateig per immersió³⁶. En concret la representació podria fer referència a les conversions que el sant realitzà a la zona de Navarra, ben narrades a les fonts hagiogràfiques de la *Gesta Sancti Saturnini* i de la *Passio rimada*, textos que recullen el paper evangelitzador de sant Sadurní i les nombroses conversions que portà a terme³⁷.

La mala conservació de la peça ens impedeix conèixer quina escena es trobava representada en el compartiment inferior dret, que s'ha perdut completament i del qual no n'existeix cap descripció en fonts antigues. S'ha suggerit que es podria tractar d'un episodi miraculós de la vida de sant Sadurní³⁸. Com a hipòtesi es pot apuntar que potser s'hi podria haver representat l'exorcisme de la filla de l'emperador Antoní. La proposta tindria certa lògica ja que si seguim el text de la *Passio Interpolada*, aquest episodi seria l'inici del cicle martirial representat al costat esquerre del frontal, tal com ja s'ha indicat més amunt. L'episodi de l'exorcisme el trobem també al citat timpà de la portalada oest de l'església de San Saturnino de Artajona (Navarra), on s'acompanya de la representació del martiri del sant³⁹.

Tot i així, una observació detallada de la peça i de les incisions conservades sobre la seva malmesa superfície, sembla que permet entreveure el perfil dels nimbes de dos personatges. Si fos realment així, potser es podria tractar de la representació de sant Sadurní al costat d'un dels seus deixebles⁴⁰.

La mala conservació del frontal de Rotgers impedeix la interpretació global de la iconografia representada. Malgrat tot, la peça permet intuir un notable cicle dedicat a sant Sadurní, especialment rellevant per haver conservat un episodi previ al seu martiri. Al mateix temps, l'estudi d'aquesta peça posa en relleu la importància i la varietat del dossier hagiogràfic dedicat a sant Sadurní. Les variants introduïdes pels diferents relats són descobertes a la llum de les representacions iconogràfiques; les versions d'un mateix episodi resulten visibles en l'art i permeten evidenciar les diverses tradicions textuais.

³⁵ A Sant Serni de Pamplona es conserva un reliquiari gòtic on trobem la representació del martiri de sant Sadurní i d'una predicació amb una inscripció que l'acompanya i que presenta el Sant com evangelitzador; Marisa Melero considera que la font d'aquest episodi pot ser o bé la *Passio Rimada* o bé, la *Gesta Sancti Saturnini*, M. MELERO, "Saint Saturnin...", 2003, pp. 287-319.

³⁶ Vegeu: A.-V. GILLES, "Le dossier hagiographique...", 2006, pp. 387-388; l'autora indica l'especial èmfasi en el bateig per triple immersió de la dona guarida de la lepra que es fa al text de la *Gesta Sancti Saturnini*.

³⁷ A.-V. GILLES recull que, segons la *Gesta Sancti Saturnini*, el Sant va portar a terme una conversió de quinze mil persones a la zona de Pamplona "Le dossier hagiographique...", 2006, pp. 386-387 i pp. 393-396. La *Passio Interpolada*, que ha restat inèdita, recull igualment la conversió dels habitants de Pamplona, un total de quaranta mil. Les actes de sant Fermí també citen les conversions que realitza sant Sadurní a la zona, una de les quals va acabar en un bateig massiu, *De Firmino Episcopo mart. a: Acta Sanctorum, Septembris*, París i Roma, 1867, vol. VII, pp. 24-25. Els Bol-landistes recullen que alguns autors han fixat en quaranta mil el nombre de convertits per sant Sadurní, *Vies des saints*, París, 1883, vol. XI, p. 987. Vegeu també la nota 33.

³⁸ Segons l'opinió de M. S. GROS I PUJOL, *Museu...*, 1991, pp. 52-53. Actualment a l'església de Rotgers existeix una rèplica del frontal que situa en aquest compartiment, una escena de prèdica de sant Sadurní davant d'un grup de figures.

³⁹ Al timpà de la portada oest de l'església d'Artajona a Navarra hi hauria representat l'exorcisme de la filla de l'emperador Antoní. A sota d'aquest timpà hi trobem quatre episodis relacionats amb el martiri del sant, vegeu: M. MELERO, "Saint Saturnin...", 2003, pp. 287-319.

⁴⁰ Com a deixebles del sant es poden esmentar Papol, Honest i Fermí, deixeble del sant segons el text de la *Passio Rimada*.

